

Ontwikkelings- psychologie

voor onderwijs en
kinderopvang

Ton Hooijmaaijers
Tatjana Stokhof
Inge Bloemers

2024

>g uitgeverij
van gorcum

© 2024

Uitgeverij Van Gorcum BV
Postbus 43, 9400 AA Assen.

>g uitgeverij
van gorcum

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, opgenomen in een AI-applicatie, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

NUR 773

ISBN folio 9789023259978

ISBN ebook 9789023260448

1e druk 2009

2e, herziene druk 2012

3e, herziene druk 2016

4e, herziene druk 2019

5e, herziene druk 2024

Uitgave: Uitgeverij Van Gorcum, Assen

Redactie en grafische verzorging: LINE UP boek en media bv, Groningen

Omslagontwerp: Wink Ontwerp, Havelte

Beeld: Unsplash (omslag boven, hoofdstukopening H3), Tom van Limpt (omslag midden en onder, hoofdstukopeningen H1, 2 en 4 t/m 7)

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Meppel

Inhoud

Voorwoord	IX
Warming-up – Inleiding op dit boek	XI

Hoofdstuk 1 Warming-up – Jij als pedagogisch professional 1

1.1	Wie ben ik?	3
1.2	Observeren	9
1.2.1	Gericht observeren	9
1.2.2	Doelgericht observeren	10
1.2.3	Een observatie voorbereiden	14
1.2.4	Een observatie uitvoeren	17
1.2.5	Interpreteren en concluderen	20
1.3	Gesprekken met kinderen	23
1.3.1	Voorwaarden voor gesprekken met kinderen	23
1.3.2	Vorbereiding van een gesprek	24
1.3.3	Kenmerken open gesprekken per leeftijdsgroep	27
1.4	Vooruitkijken	29

Hoofdstuk 2 Ontwikkelingspsychologie 31

2.1	Begrippen uit de ontwikkelingspsychologie	33
2.1.1	Leefwereld	34
2.1.2	Belevingswereld	35
2.1.3	Klassieke ontwikkelingspsychologie	36
2.1.4	Levenslooppyschologie	36
2.1.5	Ontwikkeling – ervaring – rijping	37
2.1.6	De ecologische benadering	38
2.1.7	Identiteit	40
2.1.8	Genderontwikkeling	41
2.2	Ontwikkelingstheorieën in het kort	42
2.2.1	De psychoanalytische theorie van Freud	42
2.2.2	Piagets theorie over de cognitieve ontwikkeling	45
2.2.3	Erikson en de psychosociale ontwikkeling	51
2.2.4	Bowlby en het belang van gehechtheid	54
2.2.5	Bronfenbrenner en de ecologie van de menselijke ontwikkeling	57

2.2.6	Greenspan en de invloed van de opvoeder-kindrelatie	61
2.2.7	Maslow en zijn motivatietheorie	65
2.2.8	Kohlberg en zijn theorie over morele ontwikkeling	67
2.2.9	Vygotsky en Gal'perin: ontwikkeling in sociaal-culturele activiteiten	69
2.2.10	Van Parreren en de theorie van het sociaal-constructivisme	72
2.2.11	Gardner en de theorie van de meervoudige intelligentie	73
2.2.12	Crone en de neurocognitieve ontwikkeling	74
2.2.13	Dweck en de theorie over mindsets	78
2.3	De WEIRDE blik van ontwikkelingspsychologen	82

Hoofdstuk 3 De ontwikkeling van baby's en peuters 85

3.1	Fysieke ontwikkeling	87
3.1.1	Inleiding	87
3.1.2	Biologische ontwikkeling van baby's en peuters	87
3.1.3	Motorische ontwikkeling van baby's en peuters	92
3.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	99
3.2.1	Inleiding	99
3.2.2	Emotionele ontwikkeling	100
3.2.3	Identiteitsontwikkeling	110
3.2.4	Sociale ontwikkeling	113
3.3	Cognitieve ontwikkeling	115
3.3.1	Inleiding	115
3.3.2	Ontwikkeling in het denken	115
3.3.3	Taalontwikkeling	120
3.4	Ontwikkeling binnen de multimediale virtuele wereld	129
3.4.1	Inleiding	129
3.4.2	Strategieën en aandachtspunten voor bewuste mediaopvoeding	130
3.4.3	Baby's, peuters en media	131

Hoofdstuk 4 De ontwikkeling van kleuters 135

4.1	Fysieke ontwikkeling	137
4.1.1	Inleiding	137
4.1.2	Motoriek	137
4.1.3	Zintuiglijke ontwikkeling	143
4.1.4	Seksuele ontwikkeling	146
4.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	148
4.2.1	Inleiding	148
4.2.2	Emotionele ontwikkeling	150
4.2.3	Identiteitsontwikkeling	155
4.2.4	Sociale ontwikkeling	158

4.3	Cognitieve ontwikkeling	162
4.3.1	Inleiding	162
4.3.2	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	163
4.3.3	Leren op school	168
4.4	Ontwikkeling binnen de multimediale virtuele wereld	179
4.4.1	Inleiding	179
4.4.2	Kleuters en passieve media	180
4.4.3	Kleuters en actieve media	181

Hoofdstuk 5 De ontwikkeling van kinderen van 6 tot 9 jaar 185

5.1	Fysieke ontwikkeling	187
5.1.1	Inleiding	187
5.1.2	Motoriek	187
5.1.3	Zintuiglijke ontwikkeling	191
5.1.4	Seksuele ontwikkeling	193
5.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	193
5.2.1	Inleiding	193
5.2.2	Identiteitsontwikkeling	194
5.2.3	Morele ontwikkeling	196
5.3	Cognitieve ontwikkeling	205
5.3.1	Inleiding	205
5.3.2	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	206
5.3.3	Leren op school	213
5.4	Ontwikkeling binnen de multimediale virtuele wereld	216
5.4.1	Inleiding	216
5.4.2	Waar kinderen van 6 tot 9 jaar graag naar kijken en over lezen	217
5.4.3	Aanbod en gebruik van interactieve media thuis en op school	218

Hoofdstuk 6 De ontwikkeling van kinderen van 9 tot 12 jaar 221

6.1	Fysieke ontwikkeling	223
6.1.1	Inleiding	223
6.1.2	Fysieke ontwikkeling van meisjes	224
6.1.3	Fysieke ontwikkeling van jongens	226
6.1.4	Seksuele belangstelling	228
6.1.5	Motorische ontwikkeling	229
6.2	Sociaal-emotionele ontwikkeling	231
6.2.1	Inleiding	231
6.2.2	Emotionele ontwikkeling	232
6.2.3	Identiteitsontwikkeling	235
6.2.4	Sociale ontwikkeling	238
6.2.5	Morele ontwikkeling	243

6.3	Cognitieve ontwikkeling	246
6.3.1	Inleiding	246
6.3.2	Cognitieve ontwikkeling in het algemeen	246
6.3.3	Leren op school	250
6.4	Ontwikkeling in de multimediale virtuele wereld	256
6.4.1	Inleiding	256
6.4.2	Waar kinderen van 9 tot 12 jaar graag naar kijken en over lezen	258
6.4.3	Aanbod en gebruik van interactieve media thuis en op school	260

Hoofdstuk 7	Coolingdown – Je handelen als professional	265
--------------------	---	------------

7.1	Handelen als professional	267
7.2	Uitlopen – Theorie en persoonlijke ervaring	269
7.3	Stretchen – Kennis over ontwikkeling	272
7.4	Uitrollen – Observeren en gesprekken met kinderen	272
7.5	Ontspannen – De toekomst	275
	Geraadpleegde en aanbevolen bronnen	278
	Bijlage A Het sociogram	281
	Bijlage B Overzicht opdrachten hoofdstukken 2 tot en met 6	283
	Over de auteurs	284
	Register	285

Voorwoord

Waarom kiest iemand voor een vak waarin kinderen zo centraal staan als in de kinderopvang en het onderwijs? Blijkbaar is het boeiend en aantrekkelijk om een begeleidende en stimulerende rol te spelen bij de ontwikkeling van kinderen. In de eerste levensjaren zijn kinderen aangewezen op de ouders en pedagogisch professionals voor hun primaire behoeften: voeding, slaap en veiligheid binnen de beschutting van de directe omgeving. Belangrijke stappen in de ontwikkeling worden onder hun leiding in de eerste levensjaren gezet, zoals de ontwikkeling van de motoriek, de zindelijkheid, de taal en de gehechtheid aan de ouders. Vanaf het vierde jaar is de zelfredzaamheid van kinderen al zo ver ontwikkeld dat zij in staat zijn om zonder al te intensieve begeleiding te functioneren in een groep. De ontwikkeling is in een wat rustiger vaarwater terechtgekomen en kinderen kunnen functioneren zonder de voortdurende directe aandacht en bescherming van volwassenen. Ze kunnen hun directe behoeften wat beter uitstellen en hebben al enig besef van sociale regels. In de basisschoolperiode komen het leren en de sociale ontwikkeling steeds centraler te staan. De rol van de leerkracht is cruciaal in het aanleren van schoolse vaardigheden en kennis. Daarnaast krijgt hij te maken met aspecten van het emotionele en sociale functioneren van kinderen, zowel binnen de school als daarbuiten. Juist de diversiteit van aspecten die komen kijken bij de ontwikkeling van kinderen maakt het werken met jongere en oudere kinderen zo boeiend.

Er bestaan diverse boeken over ontwikkelingspsychologie die goed bruikbaar zijn om kennis op te doen over de ontwikkeling van kinderen. Een probleem is echter dat veel van de beschikbare literatuur over dit onderwerp ver afstaat van de dagelijkse praktijk binnen de opvang en het onderwijs. De auteurs van *Ontwikkelingspsychologie voor onderwijs en kinderopvang* stond voor ogen om kennis over de ontwikkeling van kinderen over te dragen op een manier die invoelbaar is voor degenen die in de opvang en in het onderwijs (zullen) staan. In het boek zijn dan ook herkenbare voorbeelden en opdrachten te vinden die voortkomen uit de praktijk. De pedagogisch professional in de opvang en het onderwijs is uiteraard geen machine, maar een mens met een eigen voorgeschiedenis, eigen emoties en vaardigheden, en daarin zijn of haar eigen sterke en zwakke kanten. Dit speelt een rol in de interactie tussen kind en pedagogisch professional. Hier besteedt dit boek aandacht aan. Uiteraard is de praktijk in de zorg en in het onderwijs de belangrijkste leer-schouwer. Daarom zijn opdrachten toegevoegd waarmee de opgedane kennis over de ontwikkelingspsychologie op de stage- en/of werkplek kan worden toegepast. *Ontwikkelingspsychologie voor onderwijs en kinderopvang* is geschreven vanuit de praktijk, voor de praktijk. Het is uniek omdat het gaat over 'echte' kinderen, en omdat kennis van en ervaring met de ontwikkelingspsychologie direct in de praktijk toegepast kunnen worden. De auteurs verschillen in professionele achtergrond en ervaring, maar zij delen de geboeidheid die het werken met kinderen met zich

meebrengt, en de interesse voor en kennis over de psychologische ontwikkeling van kinderen. De auteurs hebben met dit boek geprobeerd ontwikkelingspsychologische kennis tastbaar en invoelbaar te maken. Maar vooral hebben zij een boek willen maken dat meteen toepasbaar is in de praktijk.

Frank Verhulst
januari 2009, eerste druk

Voorwoord bij de vijfde druk

Bij deze vijfde druk is de doelgroep van het boek verbreed. De inhoud is geschikt gemaakt voor zowel pedagogisch professionals in het onderwijs als in de kinderopvang. Het boek is zo inzetbaar binnen zowel de pabo als de opleiding tot Pedagogisch Educatief Professional (Ad PEP).

Wat is gebeven is dat per leeftijdsfase besproken wordt wat de belangrijkste ontwikkelingen zijn op lichamelijk, sociaal-emotioneel en cognitief gebied. Bij elke leeftijdsfase is sinds de vierde druk de toenemende invloed van multimedia beschreven. De inhoud van deze paragrafen over multimedia is bij deze vijfde druk geactualiseerd, de ontwikkeling op dit gebied gaat snel!

Nieuw in deze vijfde druk is de aandacht voor het ontwikkelen en leren van baby's en peuters (0-4 jaar). Zij hebben een eigen hoofdstuk gekregen (hoofdstuk 3). De voorbeelden en opdrachten in de hoofdstukken 4, 5 en 6 zijn meer leerplekonafhankelijk gemaakt. Zo zijn deze herkenbaar en toepasbaar binnen zowel kinderopvang als onderwijs.

In hoofdstuk 2 'Ontwikkelingspsychologie' zijn drie wijzigingen aangebracht. In de vierde druk startte hoofdstuk 2 met de beschrijving van middelen om kinderen te leren kennen. Daarvan zijn observatie en het voeren van gesprekken met kinderen overgebleven. Deze zijn verplaatst naar hoofdstuk 1 en worden daar uitgebreider beschreven. Observatie en gespreksvoering spelen namelijk in deze vijfde druk een belangrijke rol bij de uitvoering van de opdrachten in de hoofdstukken 3 tot en met 6. Daarna volgen begrippen uit de ontwikkelingspsychologie. Deze zijn opnieuw kritisch bekeken en de inhoud is geactualiseerd.

Alle stof over de ontwikkelingspsychologische denkers is in deze vijfde versie opnieuw tegen het licht gehouden. We hebben bij elke denker voorbeelden gegeven die belangrijk zijn voor de kennis van pedagogisch professionals in zowel opvang als onderwijs. Stanley Greenspan en zijn denken over de invloed van de opvoeder-kindrelatie is toegevoegd.

De inleiding, hoofdstuk 1 en hoofdstuk 7 zijn opnieuw ingericht zodat de unieke autobiografische insteek van het boek past bij de huidige manier van reflectie op het eigen denken en handelen van pedagogisch professionals binnen de opleiding. Wie ben ik, wat vormt mij en wat is mijn innerlijke motivatie? Dit zijn de hoofdvragen waar het in deze hoofdstukken om gaat. Met welke ogen kijk ik als professional naar de ontwikkeling van kinderen? In hoeverre is mijn persoonlijke identiteit van invloed op mijn professionele identiteit? We hebben in deze hoofdstukken handvatten voor student en docent gegeven om hierop te reflecteren. We bieden een kans om deze reflecties te verbinden met de ontwikkelingspsychologische theorieën en ontwikkeling van kinderen die in het boek aan de orde komen.

Inge Bloemers en Tatjana Stokhof
mei 2024

Warming-up – Inleiding op dit boek

Een warming-up is een belangrijk onderdeel van het sporten. Voordat een sporter aan zijn eigenlijke uitdaging begint, neemt hij tijd om zich zowel lichamelijk als geestelijk voor te bereiden. Dat bieden we ook jou, voordat je je met de informatie in dit boek en opdrachten gericht op observeren, gesprekken voeren en ontwikkelingspsychologie gaat bezighouden. Ga even rustig zitten en oriënteer je op de inhoud en de mogelijkheden voor jou van dit boek.

Van Goor en Houweling (2021) schrijven dat de leraar, sociaal professional en pedagoog het bijdragen aan het welzijn, de vorming en de opvoeding van kinderen als overeenkomst hebben. Met dit boek willen we bijdragen aan jouw pedagogische professionaliteit. Jij werkt dagelijks in de opvang en het onderwijs met kinderen. Je observeert ze, spreekt ze, je bewaakt hun welzijn en je wilt ze de best mogelijke ontwikkelkansen geven.

Kinderen ontwikkelen zich in interactie met hun omgeving en worden door hun omgeving beïnvloed. Jij maakt een belangrijk deel uit van die omgeving. Maar niet alle kinderen ontwikkelen zich in hetzelfde tempo en op dezelfde manier. Voor de meest optimale ontwikkeling is het nodig dat jij afstemt op het kind. Voor jou als (toekomstig) professional betekent dit volgens Oenema et al. (2018) het volgende.

- Je biedt een relatie waarin het kind zich veilig en geborgen kan voelen en van daaruit op onderzoek kan gaan.
- Je versterkt je kennis van de ontwikkeling van het kind, denk hierbij aan de ontwikkelingslijnen en de variaties in de ontwikkeling.
- Je kunt doelgericht observeren en registreren.
- Je kunt op een open, prettige manier gesprekken voeren mét kinderen.
- Je past alle kennis toe die je opdoet over goed pedagogisch en didactisch handelen.
- En vooral: je leert kritisch kijken naar je eigen handelen.

Dit boek over ontwikkelingspsychologie ondersteunt je bij het opdoen van kennis over de ontwikkeling, het observeren, het voeren van gesprekken en het interpreteren van dat wat je leest, ziet en hoort in de praktijk.

Ontwikkelingspsychologische kennis is dus belangrijk. Je hebt het nodig bij het:

- 1 *Begrijpen van kinderen.* Het helpt je om de normale ontwikkelingsfasen en -mijlpalen van kinderen te begrijpen, zodat je hun gedrag en behoeften beter kunt interpreteren.
- 2 *Bepalen van de individuele behoeften van kinderen.* Je kunt de kennis toepassen om te beoordelen waar een kind zich bevindt in zijn ontwikkeling en welke specifieke behoeften en uitdagingen het kind heeft.

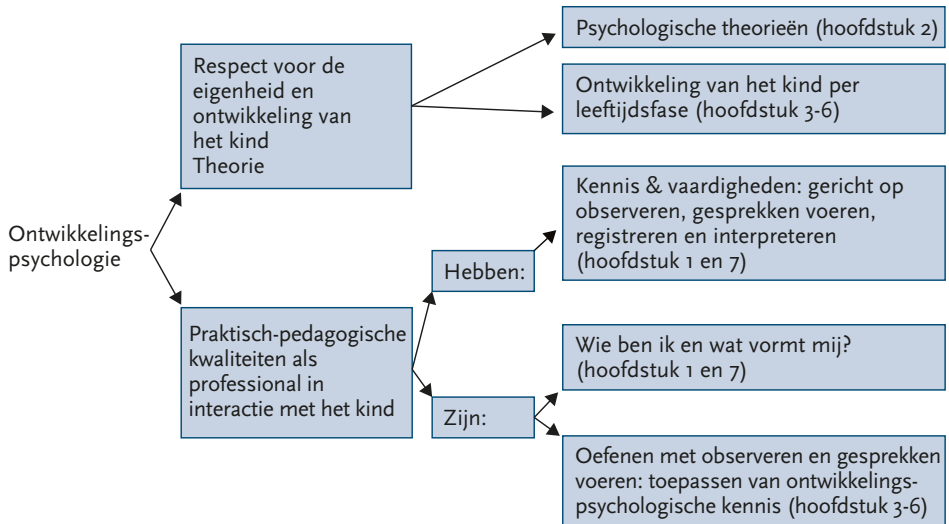
- 3 *Effectief ondersteunen van kinderen.* Met ontwikkelingspsychologische kennis kun je effectievere interventies en ondersteuning bieden aan kinderen met verschillende ontwikkelingsbehoeften, zoals kinderen met leerproblemen, gedragsproblemen of emotionele problemen.
- 4 *Goed communiceren met ouders.* Je kunt deze kennis gebruiken om ouders te informeren en te adviseren over de ontwikkeling van hun kinderen, wat kan bijdragen aan een gezonde opvoeding en opvoedingspraktijken.
- 5 *Ontwikkelen van passende activiteiten.* Het helpt bij het ontwerpen van doordachte educatieve en ontwikkelingsgerichte activiteiten die aansluiten bij wat het kind nodig heeft.
- 6 *Voorkomen en tijdig aanpakken van mogelijke problemen.* Door ontwikkelingspsychologische kennis toe te passen, kun je problemen en uitdagingen bij kinderen eerder herkennen en aanpakken, wat de kans op een verdere positieve ontwikkeling vergroot.

Kortom, ontwikkelingspsychologische kennis is essentieel voor pedagogisch professionals om kinderen optimaal te begeleiden en ondersteunen in hun groei en ontwikkeling.

Maar er is meer. Het begrijpen van kinderen en het beoordelen van hun ontwikkeling kan niet zonder kennis van en inzicht in jezelf. Je neemt jezelf altijd mee. Je bent zelf kind geweest, dat maakt je tot ervaringsdeskundige en je kunt die ervaringen goed gebruiken in je werk nu. Ze geven je een antenne om kinderen te kunnen aanvoelen en begrijpen. Maar welke ervaringen, verwachtingen en opvattingen kunnen je observaties en je waarnemingen beïnvloeden? En ben je je daar bewust van? Wij vinden het belangrijk dat je daar zicht op hebt. Dit maakt dit boek net even anders dan andere boeken over ontwikkelingspsychologie. Niet alleen de theorie, maar ook jouw eigen levensloop als achtergrond die je meeneemt als pedagogisch professional.

We starten hiermee in het eerste deel van hoofdstuk 1, zodat je als (toekomstig) pedagogisch professional je bewust bent van je eigen ervaringen, opvattingen en ideeën die zijn gevormd door je eigen opvoeding en levensloop. En zodat je inzicht krijgt welk van deze opvattingen en ideeën je in je dagelijks handelen met kinderen toepast. Bijvoorbeeld bij het observeren en het voeren van gesprekken met kinderen.

En dat zijn dus precies de twee manieren die we in het tweede deel van hoofdstuk 1 beschrijven. Observeren en het voeren van gesprekken met kinderen zijn twee goede manieren om kinderen als pedagogisch professional beter te leren kennen. Beide manieren zijn goed te trainen en zijn van fundamenteel belang in de opvang en het onderwijs. We geven informatie en tips. Deze zijn toepasbaar bij de opdrachten in de hoofdstukken 3 tot en met 6. In hoofdstuk 7, Cooling-down, kijken we terug op je ervaringen hiermee. We hebben de opbouw van dit boek in figuur 0.1 in schema gezet.

Figuur 0.1 | Uitgangspunten van dit boek schematisch weergegeven.

Hoofdstuk 1

Warming-up – Jij als pedagogisch professional

Leerdoelen

Je hebt in het eerste deel van dit hoofdstuk nagedacht over wie je bent en wat je vormt, je eigen narratief samengesteld: de vertaling van je persoonlijke identiteit in je professionele identiteit door te kijken naar:

- je eigen kindertijd (met een beschrijving gericht op je buiten- en binnenwereld)
- inspirerende pedagogische professionals die een rol in je leven hebben gespeeld als rolmodel
- je eigen innerlijke motivatie te onderzoeken om te kiezen voor dit beroep

Vraag 1: Hoe was je eigen kindertijd?

Vraag 2: Welke professional zag jou écht?

Vraag 3: Wat is jouw innerlijke motivatie?

Je hebt in het tweede deel van dit hoofdstuk inzicht gekregen in twee manieren om kinderen goed te leren kennen en die zowel in de opvang als het onderwijs zijn in te zetten.

- Observeren: je hebt inzicht in hoe je zo objectief mogelijk kunt observeren, registreren en interpreteren; je herkent valkuilen in het observeren; je kunt het kind in zijn totaliteit bewust en doelgericht observeren.

Vraag 4: Hoe neem jij waar?

Vraag 5: Waar let jij wel en niet op?

Vraag 6: Hoe en wat noteer jij als je observeert?

- Gesprekken voeren met kinderen: je hebt inzicht in hoe je een goed en open gesprek voert, hoe je dit voorbereidt en welke technieken je hierbij gebruikt, je weet dat de structuur en technieken per leeftijdsfase kunnen verschillen.

1.1 Wie ben ik?

Inleiding

Ieder mens is anders. Zoals jij is er geen tweede. Het zijn de mensen die je hebt ontmoet, de situaties die je hebt meegemaakt, de keuzes die je hebt gemaakt, die maken dat je werd wie je nu bent. De levensverhalen zijn voor de één spannend en doorspekt met opvallende gebeurtenissen. Voor de ander lijkt het levensverhaal voort te kabbelen. Opvallende gebeurtenissen worden vaak verteld, hoewel er ook gebeurtenissen zijn die alleen worden verteld binnen de kring van intimi. Zij vereisen discretie en vertrouwen. En daarnaast zijn er gebeurtenissen die niet verteld worden, maar wel in het achterhoofd sluimeren. Je neemt altijd iets unieks, iets persoonlijks mee in de uitoefening van je beroep in de opvang en het onderwijs. Dat hoef je niet te verbergen of te verdringen, je kunt het juist heel goed gebruiken. Als je je er bewust van bent, kun je het heel professioneel inzetten. Je was vroeger ook een kind, je hebt of had zelf ouders of verzorgers, waarschijnlijk ben je als kind pedagogisch professionals tegengekomen die jou als persoon goed gezien en geholpen hebben. Denk aan die ene juf of meester, die trainer op de sportclub, die leider of leidster in de opvang, die leiding op het zomerkamp.

Nu ben je zelf zo iemand die opvoedt. In hoeverre spelen je eigen ik en je eigen ervaringen mee? Wat neem je als bagage mee in je huidige beroep? En hoe kijk je naar dit beroep, wat vind je daarin belangrijk? In het eerste deel van dit hoofdstuk vragen we je om dit te verkennen.

In het tweede deel van dit hoofdstuk geven we je informatie over twee middelen die je kunt gebruiken om kinderen goed te leren kennen, zowel in de opvang als in het onderwijs. We zullen eerst ingaan op het doelgericht observeren van kinderen. Daarna komt het voeren van open en prettige gesprekken met kinderen aan de orde. Deze kennis en vaardigheden ga je in de hoofdstukken die volgen toepassen.

Wie ben ik?

Mensenkennis begint bij jezelf. Je leert jezelf vooral via anderen kennen. Het verkrijgen van zelfinzicht is een levenslang proces waaraan je in de opleiding en daarna aandacht blijft besteden. Iedereen die kinderen wil leren kennen en zich met hun opvoeding wil bezighouden, moet zich van tijd tot tijd afvragen: 'Hoe was ik zelf als kind?' en 'Hoe zag mijn opvoeding eruit?' Je kijkt terug en wordt je zo bewust van wat je in jouw verleden hebt gewaardeerd. Je denkt na over wat je als vervelend hebt ervaren, welke personen in je leven grote invloed op je hebben gehad en welke gebeurtenissen een grote invloed op jouw ontwikkeling hebben gehad. Je hebt een eigen verhaal, een narratief, te vertellen over je levensloop. In veel onderzoek dat naar het handelen van verschillende pedagogische professionals is gedaan komt steeds naar voren dat dit eigen biografische verhaal van grote invloed is op de dagelijkse beroepsuitoefening.

We nemen om dit eigen biografische verhaal te verkennen de insteek van Van Goor en Houweling (2021). Zij beschouwen dit verhaal met alle biografische ervaringen als een onderdeel van je persoonlijke identiteit. Deze persoonlijke identiteit is weer van invloed op je professionele identiteit. Met professionele identiteit bedoelen zij alles waarmee jij je identificeert met je gekozen beroep en met hoe je jezelf ziet als uitoefenaar van dit gekozen beroep. Mocht dat nu nog wat vaag klinken, geen nood. We komen hier straks bij het kopje 'Wat vormt mij' op terug.

OPDRACHT 3.1 Observatie en gesprek vergelijken van slaapgewoonten

Je kunt deze opdracht in je werk- of stagesituatie uitvoeren. Je kijkt gericht naar de verschillen die er zijn rondom slaapgewoonten van jonge kinderen. Voer de opdracht eerst zelf uit. Het is daarna zeer nuttig om je ervaringen met een begeleider (bij een stagesituatie) en met je collega's (bij een werksituatie) te delen en met elkaar in gesprek te gaan.

- a. *Ga voor jezelf eens na welk bedritueel en gewoonten rondom inslapen, wakker worden en doorslapen jouw ouders hanteerden. Als je dit niet meer weet en je hebt de mogelijkheid om dit aan je ouders te vragen, dan kun je dit natuurlijk doen!*
- b. *Met welke verschillende gewoonten en rituelen stappen de ouders/verzorgers in jouw werk en/of stagesituatie de opvang binnen? Verzamel eens van twee kinderen het bedritueel en de gewoontes die ouders benoemen rondom inslapen en doorslapen van deze kinderen. Beschrijf ze kort.*
- c. *Kijk nog eens naar de beschrijving van deze twee kinderen en reflecteer:*
 - *Zijn er verschillen? Zo ja, welke? Zie je voor- en/of nadelen? Welke?*
 - *Heb je zelf voorkeur voor een bepaalde gewoonte die de ouders van deze kinderen hebben benoemd?*
- d. *Welke gewoonten die je weleens tegenkomt, botsen met jouw opvoeding? En hoe is dat voor je collega's?*
- e. *Welke gewoonten passen wel en welke niet bij het slaapprotocol van jouw werk- of stageplek? En hoe is dat voor je collega's?*

DE MYTHE: EEN BABY SLAAPT DE HELE NACHT DOOR

In de eerste maanden huilt 95 procent van de baby's als ze 's nachts wakker worden en hebben dan papa of mama nodig. Van de acht maanden oude baby's is 60 tot 70 procent in staat zichzelf weer in slaap te krijgen. De meeste ouders denken dat hun zes maanden oude baby doorslaapt, en veel ontwikkelingsdeskundigen zien het 'doorslapen' van een kind als een bekende mijlpaal. Toch klopt het niet. Uit onderzoek met een verborgen camera blijkt dat baby's wel degelijk wakker worden, maar dat ze zonder te huilen ook weer zelfstandig opnieuw in slaap vallen. Bijna geen enkel kind jonger dan twaalf maanden slaapt zonder onderbreking de hele nacht door. Alle kinderen worden wel één tot drie keer wakker. Dat wakker worden begint meestal na vier uur slaap.

Bron: *Oei ik groei!: weetjes en mijlpalen* (Plooi & Plooi, 2022)

Huilen

Pasgeborenen huilen gemiddeld minder dan 10 procent van de dag, dat is zo'n twee uur. In de eerste weken na de geboorte neemt het huilen toe. Je kunt een onderscheid maken in flink doorhuilen en jengelen of protesteren. Dit flink doorhuilen

komt minder dan 2 procent van de tijd voor. Ouders en verzorgers leren vaak snel de verschillende soorten huilgeluiden herkennen en handelen daarnaar met passende zorg en aandacht. Overigens huilt een pasgeboren baby nog niet met 'echte' tranen. De eerste 'echte' traan produceert hij pas als hij zo'n vier weken oud is.

Huilen heeft een overlevingsfunctie: het is baby's manier om zijn ouders/verzorgers iets duidelijk te maken ('help me, ik heb iets nodig of er is iets met mij'). De meest voorkomende redenen voor het huilen zijn:

- honger (het huilen begint meestal met een beetje jengelen dat steeds luider wordt en langer aanhoudt);
- pijn (meestal te herkennen aan een plotselinge hoge kreet gevolgd door hard huilen);
- schrik (het huilen begint vrij plotseling en is luider dan het huilen van honger).

De meeste baby's zijn goed te kalmeren of zijn in staat zichzelf te kalmeren. Ouders/verzorgers geven bijvoorbeeld een speen, wiegen zachtjes, spreken of zingen zachtjes toe, houden de baby rechtop tegen het lichaam en wiegen (lichaamscontact maken).

Sommige baby's huilen meer dan andere. Het is vaak niet duidelijk waarom dat is, maar het kan ouders/verzorgers erg onzeker en onmachtig maken. Meestal zijn deze baby's actiever en rustelozter dan andere baby's. Vaak vinden ze het daarnaast ook onprettig om te worden opgepakt zoals bij het aankleden of troosten.

De term 'huilbaby' wordt wel gebruikt voor baby's die veel meer huilen dan het gemiddelde, vooral 's nachts. Daarnaast zijn ze moeilijker te kalmeren. Er wordt van een 'huilbaby' gesproken als de baby langer dan drie uur huilt gedurende meer dan drie dagen per week in een periode die langer duurt dan drie weken.

Het ontwikkelen van zindelijkheid

Zindelijk worden wordt beïnvloed door twee factoren. De eerste is de rijping van het zenuwstelsel naarmate het kind ouder wordt. Een baby plast en poept vanuit een reflex, een peuter krijgt langzamerhand de controle over de impuls om te plassen en te poepen doordat het zenuwstelsel zich verder heeft ontwikkeld. De aandrang om te poepen overdag krijgt een peuter het eerst onder controle. Daarna volgt het plassen overdag.

De tweede factor is door het aan te leren: als een kind interesse krijgt in de eigen plas of poep kunnen ouders starten met pogingen om hun kind overdag op een potje of op de wc te krijgen. Meestal leren ouders dit door hun peuter te prijzen en aan te moedigen, wat een ontspannen en geduldige manier is om peuters zindelijk te laten worden.

Vroeger werd zindelijkheid als een belangrijke mijlpaal in de ontwikkeling gezien. Volgens Freud (zie hoofdstuk 2) verschuift in de peutertijd de aandacht van zuigen als bron van lust (orale fase) naar plezier ervaren door de eigen ontlasting te beheersen (anale fase). Peuters leren tevens dat zij met het ophouden of laten gaan van de ontlasting reacties bij ouders/verzorgers kunnen ontlokken.

Tegenwoordig krijgt het zindelijk worden minder de nadruk en worden jonge kinderen als gevolg daarvan wat later zindelijk dan vroeger. Over het algemeen wordt er verwacht dat kinderen aan het begin van de basisschool zindelijk zijn. Biologisch gezien zou een jonge kleuter dat moeten kunnen. Af en toe kan een jonge kleuter nog een 'ongelukje' hebben. We hebben hier even bij elkaar gezet wat je zou mogen verwachten van de gemiddelde peuter!